

Р. Ш. ШОМАҲМУДОВА

*Махсус
ва
Инклюзив*
ТАЪЛИМ

ХАЛҚАРО ВА МИЛЛИЙ ТАЖРИБАЛАР

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ
ВАЗИРЛИГИ**

Р. Ш. ШОМАҲМУДОВА

**МАХСУС ВА ИНКЛЮЗИВ
ТАЪЛИМ**

ХАЛҚАРО ВА МИЛЛИЙ ТАЖРИБАЛАР

Ўқув-методик қўлланма

Тошкент
«CHASHMA PRINT»
2011

Ушбу услубий қўлланма Республика таълим маркази қошидаги махсус таълим соҳаси бўйича илмий-методик кенгаш йиғилишининг 2010 йил 8 июлдаги 2-сонли йиғилишида наширга тавсия этилди.

Мазкур услубий қўлланманинг I-бобида Республикамиз мустақилликка эришган йилларида махсус коррекцион таълим тизими ва мазмунини такомиллаштириш, модернизациялаш борасида амалга оширилган ишлар, ўқув-меъёрий ҳужжатлар, имконияти чекланган болалар ҳақидаги статистик маълумотлар, ўқув-дастури, дарсликлар ва методик адабиётлар билан таъминлаш ҳолати ҳамда эришилган ютуқларнинг қисқача таҳлили баён этилган.

Қўлланманинг 2–3-боблари инклюзив таълимига бағишланган бўлиб, уларда муаллиф томонидан хорижий давлатларнинг иш тажрибасини ўрганиш жараёнида интеграция ва инклюзив таълим стратегиясини жаҳон миқёсида назарий ва амалий қўллаб-қувватланиши, ҳуқуқий асослари, инклюзив таълимнинг мақсад ва вазифалари, эҳтиёжлари ва тамойиллари каби масалалар келтирилган. Шунингдек, кейинги йиллар мобайнида инклюзив таълим ғоясини Ўзбекистонда жорий этиш мақсадида халқаро ташкилотларнинг ҳамкорлик лойиҳалари асосида мутасадди давлат ва нодавлат ташкилотлар томонидан мутахассислар иштирокида амалга оширилган дастлабки илмий-амалий тажрибалар, муаммолар, унинг ечимлари каби масалалар ёритилган. Ушбу китобда муаллифнинг Республика инклюзив таълим ресурс маркази координатори сифатида инклюзив таълимнинг ташкилотчилари билан ҳамкорликда олиб борган ишлари ҳақидаги маълумотлар ҳам умумлаштирилган.

Мазкур услубий қўлланма умумтаълим мактаблари, мактабгача таълим муассаса педагоглари, дефектологлар, педагогика олий таълими педагоглари, аспирантлари, магистрлари, талабалари, педагоглар малакасини ошириш институтлари тингловчилари, ота-оналар, имконияти чекланган болалар таълим-тарбияси билан шуғулланувчи нодавлат ташкилотлар кўнгиллилари, реабилитация маркази ходимлари ва махсус таълим муассалари мутахассис педагоглари учун мўлжалланган.

Масъул муҳаррир:

Б.Б. Умархонов

Тақризчилар:

педагогика фанлари доктори, профессор ***Л. Р. Мўминова***

педагогика фанлари номзоди, доцент ***У. Ю. Файзиева***

ISBN-978-9943-350-71-7

© Р. Ш. Шомахмудова, 2011

© «Chashma Print» нашриёти, 2011

«Олий ва ўрта махсус таълим тизимини дунё стандартлари даражасига кўтариш, халқ ҳўжалигининг мутахассисларга бўлган эҳтиёжини илмий баҳолаш, ёшларни ўқитиш ва тарбиялашда илғор хорижий тажрибадан фойдаланиш – бу масалалар бугун энг муҳим ҳисобланади».

И. КАРИМОВ

КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгандан сўнг мамлакатимизнинг иқтисодий, ижтимоий, маънавий-маърифий ривожланиш жараёнида кескин ўзгаришлар содир бўлди. Таълим тизими ва мазмунини демократлаштириш давлатимизнинг устувор сиёсати XXI аср ёшларини ҳар томонлама ривожланган, етук, дунёвий фикр юритадиган, билимли, баркамол шахс қилиб вояга етказишдан иборат. «Таълим тўғрисида»ги Қонун, «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» таълимнинг қуйи босқичидан бошлаб, олий таълим тизимигача ёш авлод таълим-тарбиясини сифат жиҳатидан қайта кўриб уни янгилашга муваффақ бўлинди. Чунончи, она-Ватанимизнинг келажаги бугунги ёш авлоднинг уқуви, салоҳияти, истеъдоди, мустақил фикрлашига бевосита боғлиқдир. Шунинг учун ҳам билимдон, кенг дунёқарашга эга шахсларни тарбиялаб етиштириш вазифаси давлатимиз сиёсатининг устувор вазифаси даражасига кўтарилди. «Келажақ авлод ҳақида қайғуриш, соғлом баркамол наслни тарбиялаб етиштиришга интилиш бизнинг миллий хусусиятимиздир,¹» деб таъкидлаган эди муҳтарам Президентимиз И. А. Каримов.

Таълим мазмунини халқимизнинг миллий қадриятлари, тарихий обидалари хусусидаги маълумотлар билан бойитиш, илғор педагогик технология ва ахборотларни киритиш каби бир қатор чора-тадбирларни босқичма-босқич амалга ошириш давр талаби эканлиги давлатимиз томонидан аниқ белгиланди. Ўтган қисқа вақт мобайнида мамлакатимизнинг барча жабҳаларида таълим ислохотлари изчил ва тезлик билан амалга оширилиб, кўплаб ижобий натижаларга эришилди.

¹ И. А. Каримов «Юсак маънавият – енгилмас куч». Т.: «Маънавият», 2008.

Бу ўринда жамиятимизнинг бир қисми бўлган ижтимоий ҳимояга муҳтож имконияти чекланган болаларни таълим-тарбия олиши учун қулайликлар яратиш давлатимизнинг алоҳида эътиборида бўлиб келмоқда. «Таълим тўғрисида»ги Қонуннинг 23-моддасига биноан психик ва жисмоний муаммолари бўлган болалар ва ўсмирларни таълим олиши ва соғлиғини муҳофаза қилиш учун қулай шарт-шароит яратиш мақсадида махсус таълим муассасалари ташкил қилинган.

Ҳозирги кунда Республикамизда алоҳида ёрдамга муҳтож болалар ва ўсмирлар таълими, уларнинг нуқсон турлари ва унинг даражаларини инобатга олган ҳолда махсус таълимнинг 8 йўналиши (ақли заиф, руҳий ривожланиши сустлашган, нутқида, кўришида ва эшитишида нуқсони бўлган болалар) бўйича коррекцион таълим ташкил этилган. Махсус таълим тизими ва мазмунини такомиллаштириш, моддий-техник базасини ривожлантириш, махсус таълим жараёнида янги педагогик технология, ахборот воситаларини қўллаш, ўқув-методик асосларини яратиш, дастур ва дарсликлар билан таъминлаш борасида кенг қамровли ишлар олиб борилмоқда. Қонунчилик томонидан маълум тоифадаги болалар учун ўрта махсус, касб-ҳунар ва олий ўқув юртларига ўқишга киришда имтиёзлар белгиланган. Шунингдек халқаро миқёсда таълим ислоҳотини демократлаштириш ва дискриминацияга қарши курашиш натижасида жамиятнинг дунёқараши ўзгариб, ҳар хил тоифадаги кишилар орасида янгича ёндашув, ўзаро ҳурмат, ижобий муносабат шаклланди. Махсус таълим соҳасининг ривожланишини қайта кўриб чиқиш сиёсати амалга оширила бошланди. Кўплаб мамлакатлар «Сегрегация» таълимидан воз кечиб, имконияти чекланган болаларга интеграцион таълимни татбиқ қилишни лозим топди.

Бизнинг мамлакатимизда асосий эътибор имконияти чекланган болаларни табақалаштирилган махсус таълим муассасаларида ўқитишга қаратилган бўлиб, ушбу таълим тизими ривожланган. Кейинги 10–15 йил давомида Ўзбекистонда имконияти чекланган болаларни умумтаълим тизимига киритиш интеграция ва инклюзив усулида ўқитиш, тарбиялаш масаласи ҳам амалга ошириб келинмоқда. Интеграция ва инклюзив таълим стратегияси таълимга жалб қилинмаган болаларни умумтаълим муассасаларига тўлақонли махсус ёки инклюзив таълим тизимига

интеграция қилиш, коррекцион таълим муассасаси болаларнинг турар жойидан узоқлиги сабабли ўзи яшаб турган ҳудудларидаги таълим муассасаларига киритиб ўқитишдан иборат.

Шуни таъкидлаш жоизки, инклюзив таълим шароитида бола соғлом тенгдошлари орасида бўлиб, оиласидан ажралмаган ҳолда таълим-тарбия олишга муяссар бўлади. Ҳозирги кунда жаҳон миқёсида кенг тарғибот қилинаётган инклюзив таълим стратегияси, яъни ривожланишида муаммолари бўлган болаларни ўқитиш, тарбиялаш масаласи Ўзбекистонда ҳам долзарб муаммолар сирасига киради. Республикада инклюзив таълим сиёсатини кенг жорий қилишга қаратилган чора-тадбирлар, халқаро ва миллий иш тажрибаларини ўрганиш давлат ва нодавлат ташкилотларнинг ҳамкорлик лойиҳалари, жумладан: Халқаро UNESCO, UNICEF, Осиё Тараққиёт Банки, Осиё минтақаси Японияда жойлашган UNESCOнинг маданий маркази (ACCU), USAID, «MERCY PROJEKT», «OPERATION «MERCY» нодавлат ташкилотлари, «Республика болалар ижтимоий мослашуви маркази» (РБИММ), «Sen yolg'iz emassan», «Ижтимоий ташаббусларни қўллаб-қувватлаш фонди» (ИТҚҚФ), Халқ таълими вазирлиги, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг педагогика йўналишидаги институтлари, халқ таълим ходимларини малакасини ошириш, қайта тайёрлаш ва миллий нодавлат жамоа ташкилотларининг ҳамкорлик лойиҳалари асосида республика ва халқаро семинар, конференция, форумларни ўтказиш, тарғибот-ташвиқот ишлари асосида амалга ошириб келинмоқда.

Тажриба шуни кўрсатдики, «Инклюзив таълим»ни жорий қилишнинг ўзига хос хусусиятларини, яъни мамлакатимизнинг ижтимоий, сиёсий, маданий ривожланишини, миллий қадриятларимизни эътиборга олишимизни тақозо этади. Инклюзив таълимни амалиётга жорий қилишнинг мақсад, вазифалари, таълимни ташкил этиш усуллари оммага тушунтиришда ҳали қатор муаммолар ҳам мавжуд.

Интеграция ва инклюзив таълим ғоясини амалиётга татбиқ этишда халқаро ташкилотларнинг лойиҳаларида иштирок этган вилоятлар ва Тошкент шаҳридаги айрим мактаб, мактабгача таълим муассасалари педагоглари, малака ошириш институтлари ва олий таълим мутахассисларига ўз миннатдорчилигимизни билдирамыз.

**1.1. НОГИРОН БОЛАЛАР ҲАҚИДА СТАТИСТИК
МАЪЛУМОТЛАР**

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»нинг учинчи босқичида ХХІ аср мактабини шакллантириш ҳозирги куннинг талаби эканлиги таъкидлаб ўтилган. 2004–2011 йилларда мактаб таълимини ривожлантириш давлат умуммиллий дастури вазифаларига мувофиқ махсус таълим муассасаларини реконструкция қилиш, таълимнинг илмий-методик асосларини ва янги моделини яратиш, таълим мазмунини такомиллаштириш, унинг узлуксизлигини таъминлаш, замонавий педагогик ва ахборот технологияларни коррекцион таълимга жорий этиш каби ишлар қизғин олиб борилмоқда.

Давлатимиз томонидан 2010 йилни «Баркамол авлод йили», деб эълон қилинишининг замирида ҳам келажагимиз ворислари бўлган ёш авлоднинг соғлом туғилиши, оналарнинг соғлиғини муҳофаза қилиш, ногиронликнинг олдини олиш, ногиронлар сонини аниқлаш, жамият ҳаётида ўз ўрнини топиб, уйғунлашиб кетувчи иқтидорли ёшларни тарбиялаш, касбий маҳоратини ошириш каби бир қатор долзарб масалалар қайд этилган. Ушбу масала айниқса имконияти чекланган болалар ва ўсмирларни ижтимоий ҳаётга тайёрлашда муҳим аҳамият касб этади.

Халқ таълими вазирлигининг 2010 йилда олинган статистик маълумотларига биноан республикамызда айни пайтда 9765 умумий ўрта таълим мактаби мавжуд бўлиб, уларда жами 5390490 нафар ўқувчи таҳсил олади. Умумтаълим мактаблари ўқувчилари орасида ривожланишида турли хил муаммолари бўлган (ногирон) болалар 26836 нафарни ташкил этади Ҳозирги кунда республика бўйича 11700 нафар ўқувчилар уйда, якка тартибда таълим оладилар. Улардан 8850 нафар ўқувчиларни церебрал фалажи (ДЦП), полимиелит, скалиоз, оғир нутқ камчиликлари, асаб, буйрак, хирургик болалар, кўз ва бошқа касалликлари бўлган болалар ташкил этади. Шулардан 3650 нафари имконияти

чекланган, яъни 2901 нафари ақли заиф, 408 нафар кўзи ожиз, 351 нафари эшитишида нуқсони бўлган болалардир. Санатор турдаги 23 та мактаб-интернатда 6918 нафар бола даволаниб таълим олади. 237 та умумтаълим мактабларида нутқида нуқсони бўлган 11844 нафар ўқувчи, 122 та махсус мактабгача таълим муассасаларида 995 нафар ривожланишида турли хил нуқсони бўлган болалар, мактабгача умумтаълим муассасаларидаги 937 интеграциялашган гуруҳларида 11340 нафар имконияти чекланган болалар таълим-тарбия олиб келган. Ҳар йили махсус мактаб ва мактаб-интернатларнинг қарийб 360 нафар битирувчилари академик лицей, касб-ҳунар коллежларида ўқишни давом эттирмоқда, тахминан 40– 50 нафар кўзи ожиз ва таянч-ҳаракат аъзолари фалажланган мактаб битирувчилари, олий ўқув юртларига қабул қилинмоқда².

Ўрганиш жараёнида касаллик туфайли якка тартибда уйда таълим олаётган болалар сони 11700 нафардан 10825 нафарга камайгани маълум бўлди. Махсус мактабларда таълим олаётган болалар сони тобора камайиб боришига сабаб умумтаълим тизимида босқичма-босқич инклюзив таълимнинг жорий этилишидир. Бугунги кунда 400 дан зиёд умумтаълим ва мактабгача таълим муассасаларида инклюзив таълим жорий этилган³.

Махсус таълим муассасаларида жами 37069 нафар ўқитувчилар (улардан 1084 нафари олий дефектология маълумотиغا эга), 2163 тарбиячилар (улардан 168 нафари олий дефектология маълумотиغا эга) фаолият олиб борадилар.

Республикада ҳозирги кунда 18730 нафар ўқувчи учун 86 та махсус мактаб, мактаб-интернатлар фаолият кўрсатиб келмоқда (Ушбу маълумотлар йил давомида ўзгариб боради).

Мазкур муассасаларда 8 турдаги: кўзи ожиз (умуман кўрмайдиган), заиф кўрувчи, эшитишда муаммоси бўлган (кар) ва заиф эшитувчи, ақли заиф, руҳий ривожланиши сустлашган, таянч-ҳаракат аъзолари бузилган, нутқида мураккаб нуқсони бўлган

² Холбеков А. Ж. «Развитие специального и инклюзивного образования в аспекте реализации прав инвалидов на образование» . Материалы Республиканской конференции ЦЗУ. Т., 2010. С.35.

³ Жисмоний ва психик ривожланишида камчилиги бўлган, узоқ муддат давомида даволашнишга муҳтож болаларни уйда якка тартибда ўқитиш. Халқ таълими вазирлигининг 3 ноябрь 2002 йилдаги №159 «Инструкцияси». «Таълим тараққиёти» журнали. 2004. №1 (28).

болалар таълим-тарбия оладилар. Уларнинг таълим-тарбияси болаларнинг индивидуал хусусияти ва қобилиятини ҳамда дифференциал ёндашувни эътиборга олган ҳолда 13 турдаги ўқув режа асосида амалга оширилади. Махсус мактабларнинг таълим жараёнида болаларнинг соғлигини тиклаш, даволаш, реабилитация қилиш, ижтимоий ҳаётга мослаштириш, коррекцион таълим-тарбия бериш, ижтимоий меҳнатга ўргатиш каби тадбирларни амалга ошириш болаларнинг касаллик турига кўра белгиланади.

Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонунида барча фуқаролар учун умумий ўрта (9-йиллик) таълим асосида мажбурий бепул ўрта махсус, касб таълими олиши кафолатланган. «Таълим тўғрисида»ги Қонуннинг 23-моддасига кўра жисмоний, руҳий ривожланишида камчилиги бўлган болалар ва ўсмирлар, шунингдек узоқ муддат даволанувчи болалар учун махсус таълим муассасалари мавжуд бўлиб, бу муассасаларга болаларни қабул қилиш ота-оналарнинг хоҳишига биноан ва психолого-тиббий-педагогик комиссиясининг хулосаси асосида амалга оширилади. Бундай ёндашув инклюзив таълим ривожланишининг ҳуқуқий асосини яратади.

Ҳозирги кунда Республикамизда имконияти чекланган болалар таълими қуйидаги тартибда амалга оширилмоқда:

- махсус мактаб, мактаб-интернатлардаги коррекцион таълим;
- махсус мактабгача таълим;
- умумтаълим мактаблари қошидаги интеграция синфларида;
- умумтаълим мактабгача таълим муассасаларидаги интеграцион гуруҳларда, логопедик гуруҳларда;
- умумтаълим муассасаларида инклюзив синф ва пунктларда;
- уйда якка тартибда.
- ўрта махсус касб-ҳунар коллежларида ва олий таълим тизимида.

- нодавлат педагогик коррекцион реабилитация марказларида;

Кейинги йилларда махсус мактабгача таълим муассасаларида имконияти чекланган болаларга таълим тарбия беришни такомиллаштириш борасида сезиларли ишлар амалга оширилди. Махсус мактабгача таълим муассасалари учун давлат таълим талаблари нуқсон турлари бўйича 50 дан зиёд методик қўлланма, дастур, тавсиялар ишлаб чиқилиб, амалиётга татбиқ этилди. Халқ таълими вазирлигининг буйруғи билан 2005 йилнинг 17 январида. махсус таълим ахборотномаси тасдиқланди⁴.

⁴ Махсус таълим ахборотномаси №2 – №3. ХТВ буйруғи 17. 01. 2005 – 2007 йй.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Давлат махсус мактабгача таълим муассасаларининг фаолиятини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2010 йил 18 июндаги 117-қарори асосида «Давлат махсус мактабгача таълим муассасалари тўғрисида»ги Низом тасдиқланди. Ушбу низомга асосан махсус мактабгача таълим муассасаларига оғир даражадаги жисмоний ва руҳий ривожланишида нуқсони бўлган ҳамда нутқ нуқсонининг мураккаб турлари: (алалия – нутқнинг умумий ривожланмаганлиги, дизартрия, афазия, ринолалия, дудуқланиш, руҳий ривожланиши сустлашган) болалар қабул қилинмоқда.

Республикада махсус мактабгача таълим муассасаларининг қуйидаги турлари мавжуд:

- Заиф кўрувчи болалар мактабгача таълим муассасаси;
- Кўзи ожиз болалар мактаб-интернати қошидаги (кўзи ожиз болалар) учун мактабгача таълим бўлими;
- Таянч-ҳаракат аъзосида камчилиги бўлган болалар мактабгача таълим муассасаси;
- Руҳий ривожланиши орқада қолган болалар мактабгача таълим муассасаси;
- Эшитишида нуқсони бўлган (кар ва заиф эшитувчи) болалар мактабгача таълим муассасаси;
- Ақлий ривожланишида нуқсони бўлган болалар мактабгача таълим муассасаси мавжуд.

Шунингдек республика миқёсида махсус мактаблар ва мактаб-интернатлар фаолият кўрсатиб келмоқда. Махсус мактабгача таълим муассасасида таълимнинг мазмуни Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги томонидан тасдиқланган ёки тавсия қилинган дастурлар билан белгиланади. Махсус мактабгача муассаса ўзининг дастурларидан (муаллифлик дастурларидан) фойдаланиш ҳуқуқига эга. Бундай дастурларни тасдиқлаш тартиби Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги томонидан белгиланади.

Махсус мактабгача таълим муассасасида гуруҳларнинг тўлдирилиши болаларнинг тоифасига ва уларнинг ёшига (икки ёшдан бошлаб ва ундан катта ёшдаги болалар) қараб ва тегишли равишда қуйидагича тарзда белгиланади.

Нутқида оғир нуқсонлари бўлган болалар учун 10–12 нафар бола;

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/oz/asar/953> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/953> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию можно
найти на сайте <https://kitobxon.com/ru/asar/953>